

Юридична відповідальність підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення

В статті досліджена юридична відповідальність підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення. Зазначено, що юридична відповідальність є однією з ключових гарантій діяльності підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення. Окреслено та охарактеризовано види юридичної відповідальності підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення

Ключові слова: юридична відповідальність, громадська безпека, особливе призначення, міліція.

В статье исследована юридическая ответственность подразделений милиции общественной безопасности особого назначения. Отмечено, что юридическая ответственность является одной из ключевых гарантий деятельности подразделений милиции общественной безопасности особого назначения. Очерчено и охарактеризовано виды юридической ответственности подразделений милиции общественной безопасности особого назначения.

Ключевые слова: юридическая ответственность, общественная безопасность, особое назначение, милиция.

In the article the legal responsibility of the departments of public security police special purpose. It is noted that the legal liability is one of the key guarantees of public safety militia units of special designation.

Keywords: legal liability, public safety, the special purpose police.

Постановка проблеми. Відповідальні завдання по забезпеченню громадського порядку (зокрема, під час масових заходів) та проведенню спеціальних (антитерористичних) операцій здійснюються підрозділами міліції громадської безпеки особливого призначення у підвищено складних і небезпечних умовах. У зв'язку з чим, у науковій літературі провідне місце у системі правових гарантій органів внутрішніх справ відводиться юридичній відповідальності [1, с. 850], називаючи її основним методом забезпечення ефективного виконання службових повноважень [2, с. 47]. Загальна сутність юридичної відповідальності виявляється у застосуванні в процесуальному порядку до правопорушника певних заходів державного примусу, що позбавляють його благ особистого, майнового чи організаційного характеру. Викладене у повній мірі стосується й підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення, адже законне, своєчасне і справедливе притягнення працівників міліції до юридичної відповідальності є вагомим стимулом дотримання законодавства та прав громадян у діяльності рядового і начальницького складу даних спецпідрозділів міліції. Зокрема, належне виконання працівниками міліції своїх службових обов'язків досягається насамперед через виховання в них поваги та відповідального ставлення до закону і служби, їх переконання та заохочення, загрозу і невідворотність покарання за вчинення правопорушень, а також припинення повноважень тих працівників міліції, що винні у вчиненні відповідних правопорушень.

Зазначимо, що дієвість інституту юридичної відповідальності підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення безпосередньо залежить від його реальності, що визначається обґрунтованістю і оперативністю притягнення винних до відповідальності, достатністю та сумірністю застосовуваних стягнень. Тому зауважений М.М. Колюкою [3, с. 308] досить високий рівень протиправних дій з боку особового складу органів внутрішніх справ актуалізує необхідність вдосконалення не тільки

правових засад відповідальності працівників міліції, але й практики її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти юридичної відповідальності органів внутрішніх справ України, їх рядового і начальницького складу раніше вже розглядалися у роботах таких вчених як І.О. Іванов, К.В. Коваленко, М.М. Колюка, А.М. Медведєв, В.Д. Солдатова, С.О. Шатрава та інші. **Невирішені раніше проблеми.** У той же час такі дослідження стосуються переважно лише загальної проблематики окремих видів юридичної відповідальності органів внутрішніх справ або їх працівників, предметно і комплексно не розкриваючи специфіку юридичної відповідальності підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення. Саме тому **метою** нашої роботи є дослідити види юридичної відповідальності підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення.

Виклад основного матеріалу. Працівники органів внутрішніх справ за виконання своїх обов'язків, як наголошують О.С. Доценко [4, с. 61] і А.А. Стародубцев [5, с. 278], несуть персональну відповідальність, що дозволяє найбільш докладно та ретельно розглянути питання протиправності і караності діянь конкретної особи та персоналізовано застосовувати до неї відповідні стягнення. Разом із тим, також може мати місце й відповідальність підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення як юридичних осіб, тобто по суті колегіальна відповідальність. Можливість застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення її уповноваженою особою злочину від імені та в інтересах такої юридичної особи передбачена ч. 1 ст. 65 Закону України від 14.10.2014 р. № 1700-VII [6]. При цьому, зауважимо, що розформування спецпідрозділів міліції «Беркут» (внаслідок дискредитації злочинними діями їх окремих співробітників під час подій Революції Гідності у 2013–2014 роках) є прикладом хоча й колективної, але скоріше політико-правової, аніж юридичної відповідальності.

Згідно з ч. 1 ст. 25 Закону України від 20.12.1990 р. № 565-XII [7], працівники міліції несуть дисциплінарну чи кримінальну відповідальність, згідно із ст. 5 Дисциплінарного статуту від 22.02.2006 р. — ще й адміністративну та матеріальну, а згідно з ч. 1 ст. 18 законопроекту від 13.05.2015 р. реєстр. № 2822 [8] — кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність. Погоджуючись із останнім, узагальнимо, що до працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення застосовуються усі види юридичної відповідальності. Приналежність до державної правоохоронної служби та значний обсяг владних повноважень цілком логічно зумовлюють підвищену відповідальність працівників даних спецпідрозділів міліції (втім, так само як і інших підрозділів та органів внутрішніх справ) за порушення законності, прав громадян, службової дисципліни, невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків. У зв'язку із цим, однією з особливостей юридичної відповідальності працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення є те, що вони можуть виступати і як загальні суб'єкти (громадяни), і як спеціальні суб'єкти (працівники міліції) відповідальності.

Зазначимо, що залежно від суспільно небезпечного посягання працівники спецпідрозділів міліції відповідно до Кримінального кодексу України від 05.04.2001 р. № 2341-III [9] притягаються до кримінальної відповідальності або на загальних засадах, або саме як спеціальні суб'єкти злочинів. Зокрема, вони у загальному порядку притягаються до відповідальності за зґвалтування, побої, катування та низку інших злочинів, по суті незалежно від використання ними при цьому своїх службових

повноважень. На нашу думку, вчинення злочину працівником міліції (який сам уповноважений протидіяти злочинності) з урахуванням фактичних матеріалів справи цілком обґрунтовано має визначатись як обтяжуюча покарання обставина. Те ж стосується й вчинення працівниками міліції злочинів проти громадської безпеки (наприклад, сприяння та участь у діяльності незаконних воєнізованих формувань), проблема чого сьогодні підвищено актуалізується з огляду на широко розгорнуту діяльність у східних регіонах України різноманітних злочинних організацій, банд, терористичних груп, незаконних воєнізованих і збройних формувань.

Крім того, у зв'язку з виконанням службових обов'язків працівники підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення в якості спеціальних суб'єктів притягаються до відповідальності за службові та корупційні злочини. Серед них окремо слід відмітити «перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» (ст. 365 КК України від 05.04.2001 р. [9]). Вважаємо, що вчинення цього та інших службових злочинів саме працівниками правоохоронних органів (у тому числі й спецпідрозділів міліції) з використанням їх службових повноважень або всупереч інтересам служби однозначно свідчить про більшу суспільну небезпечність подібних протиправних діянь, що вимагає суворішої реакції держави. У зв'язку із цим, за аналогією зі складом злочину «провокація підкупу» (ч. 2 ст. 370 КК України) уможливується визначення «вчинення злочину працівником правоохоронного органу» кваліфікуючою ознакою таких злочинів як зловживання владою або службовим становищем, службова недбалість і одержання неправомірної вигоди. Не менш важливим з огляду на неприйнятність здійснення правоохоронної діяльності від імені держави засудженим працівником міліції та вчинення ним нових злочинів виступає поєднання основного покарання за службові злочини з позбавленням особи права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на певний строк.

Цивільно-правова відповідальність працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення застосовується насамперед відповідно до загальних норм Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV [10] щодо умов і порядку відшкодування майнової і моральної шкоди. Також на працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення поширюється дія Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі (Постанова Верховної Ради України від 23.06.1995 р. № 243/95-ВР [11]), що розглядається нами як дещо застаріле й таке, що потребує більшої узгодженості з чинним законодавством.

Основною особливістю цивільно-правової відповідальності є відшкодування державою шкоди, завданої незаконними рішеннями чи діями даних спецпідрозділів міліції та їх працівників (при здійсненні ними своїх повноважень) незалежно від їх вини, згідно із ст.ст. 1173–1176 ЦК України від 16.01.2003 р. [10]. В цілому такий підхід вбачається правильним, оскільки шкода завдається не просто громадянами, а саме працівниками міліції (тобто уповноваженими представниками держави) під час виконання ними від імені держави відповідних владних повноважень. Як відомо, ч. 4 ст. 1191 ЦК України від 16.01.2003 р. [10] держава, що відшкодувала таку шкоду, наділяється правом зворотної вимоги до винних працівників міліції у розмірі виплаченого відшкодування. Відтак, цивільна відповідальність працівників міліції не настає безпосередньо перед потерпілими, а лише може настати перед державою. На нашу ж думку, в контексті забезпечення невідворотності цивільно-правової відповідальності працівників спецпідрозділів міліції та попередження нових випадків завдання ними майнової і моральної шкоди має йтися

не про право, а саме про обов'язок стягнення державою з винних працівників міліції коштів у розмірі виплаченого нею відшкодування (обов'язковість чого раніше вже передбачалась у п. 7 Положення від 23.06.1995 р. [11]).

Значимо, що правоохоронна діяльність даних спецпідрозділів міліції по забезпеченню громадського порядку і проведенню антитерористичних заходів може вимушено призводити до завдання шкоди життю та здоров'ю правопорушників при подоланні їх (часто збройного) опору, а також майну громадян і юридичних осіб під час звільнення заручників, затримання та знешкодження терористів, тощо. У цьому випадку йдеться про правомірно завдану шкоду, якщо її не можна було уникнути і вона сумірна виконаним правоохоронним завданням. Тому, важливою гарантією ефективної діяльності працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення виступає їх звільнення від відповідальності за збитки, завдані під час належного виконання своїх повноважень, у тому числі за вимушено заподіяну шкоду життю, здоров'ю і майну терористів (ч. 3 ст. 25 Закону України від 20.12.1990 р. № 565-XII [7], ч. 3 ст. 5 Дисциплінарного статуту від 22.02.2006 р. [12], ст. 22 Закону України від 20.03.2003 р. № 638-IV [13]).

Порядок і умови застосування до працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення адміністративної відповідальності так само мають певну специфіку, пов'язану з їхнім статусом, проходженням мілітаризованої служби в органах внутрішніх справ і виконуваними службовими обов'язками. Зокрема, це насамперед виявляється у притягненні їх до відповідальності за адміністративні правопорушення за Дисциплінарним статутом згідно з ч. 1 ст. 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X [14]. По суті, як відзначає А.Т. Комзюк [15, с. 102–102], тут має місце «субститутна відповідальність» (заміна одного виду відповідальності на інший), що у той же час не означає зміни природи самих адміністративних проступків. Притягнення працівників міліції за адміністративні проступки саме до дисциплінарної відповідальності відбувається в межах їх службового підпорядкування й головною мірою зумовлюється особливостями статусу працівників міліції та їх служби в органах внутрішніх справ.

При цьому, за порушення правил безпеки дорожнього руху і полювання, митних правил, законодавства про державну таємницю, неправомірне використання державного майна, вчинення корупційних правопорушень та деякі інші проступки адміністративна відповідальність працівників даних спецпідрозділів міліції настає на загальних підставах, тобто у позаслужбовому порядку. На думку низки вчених, такі правопорушення загальнопоширені, не відображають специфіки служби в органах внутрішніх справ та не пов'язані з виконанням службових обов'язків [16, с. 227]. Із цим можна погодитись лише в частині поширеності вищезазваних адміністративних проступків, проте, дещо неправильним було б розглядати як абсолютно рівнозначні за суспільною шкідливістю, наприклад, адміністративні корупційні правопорушення, вчинені працівниками міліції та іншими громадянами. Тому більш конструктивним постає застосування до працівників спецпідрозділів міліції в силу їх статусу саме підвищеної адміністративної відповідальності.

До гарантій статусу та діяльності працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення відноситься й неможливість застосування до них таких адміністративних стягнень як громадські або виправні роботи та адміністративний арешт (ч. 1 ст. 15 КУпАП від 07.12.1984 р. [14]). Це здебільшого пояснюється несумісністю

вказаних стягнень з проходженням служби в органах внутрішніх справ, але, водночас, залишає відкритим питання достатності стягнень, які реально застосовуються до працівників міліції. У той же час цілком позитивним вбачається запровадження Законом України від 14.10.2014 р. № 1700-VII [6], за аналогією з відповідним кримінальним покаранням, додаткового адміністративного стягнення — «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю», що з урахуванням характеру проступку та обставин справи має широко застосовуватись до винних працівників спецпідрозділів міліції.

За порушення службової дисципліни до працівників підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення застосовується дисциплінарна відповідальність. Інститут дисциплінарної відповідальності працівників спецпідрозділів міліції безпосередньою метою має забезпечення методами переконання та примусу законності та службової дисципліни (точного і неухильного дотримання законодавства та належного виконання службових обов'язків), а кінцевою метою — ефективне виконання завдань і функцій підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення. Дисциплінарна відповідальність є одним із найбільш застосовуваних видів юридичної відповідальності, до якого, як відзначає А.М. Медведєв, щорічно притягується в середньому чверть особового складу органів внутрішніх справ України [17], що пояснюється низьким рівнем правової культури та професійної підготовки працівників міліції, а також недосконалістю законодавства про службову дисципліну.

Підстави, порядок і умови дисциплінарної відповідальності працівників спецпідрозділів міліції регулюються окремим спеціальним законодавством, що складається з різноманітних правових актів різної юридичної сили законодавчого, підзаконного й відомчого рівня, основним з яких є Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України від 22.02.2006 р. № 3460-IV [12]. При цьому, маємо констатувати деяку неузгодженість і фрагментарність саме законодавчого регулювання, зокрема, невизначеність вичерпного переліку порушень службової дисципліни (дисциплінарних проступків) із конкретними застосовуваними за їх вчинення стягненнями. Останнє залишає вирішення питання притягнення працівників спецпідрозділів міліції до дисциплінарної відповідальності (включно із питанням їх звільнення) фактично повністю на розсуд їх начальника, що не виключає можливість зловживання дисциплінарною владою, довільного і недостатньо обґрунтованого застосування дисциплінарних стягнень.

Особливий статус працівників міліції та проходження ними служби в органах внутрішніх справ зумовлюють відмінності їх дисциплінарної відповідальності від загальної дисциплінарної відповідальності працівників і державних службовців, передусім в частині видів дисциплінарних стягнень, суб'єктів, підстав і порядку їх накладення. Так, наприклад, ст. 12 Дисциплінарного статуту органів внутрішніх справ України від 22.02.2006 р. [12] закріплено розширений перелік заходів дисциплінарного впливу (морального і матеріального характеру), у тому числі включаючи такі своєрідні стягнення як усне зауваження, сувора догана, попередження про неповну службову відповідність, пониження в спеціальному званні, тощо. Вважаємо, що подібне розмаїття дисциплінарних стягнень сприяє більшій індивідуалізації дисциплінарної відповідальності, що дозволяє застосовувати стягнення, яке не тільки сумірно вчиненому проступку, а й достатнє для впливу на працівника міліції та стимулювання належного виконання ним своїх службових обов'язків.

Варто погодитись із А.М. Медведєвим відносно недоцільності існування нарівні із зауваженням ще й такого стягнення як усне зауваження, оскільки ч. 6 ст. 14 Дисциплінарного статуту від 22.02.2006 р. [12] усний характер зауваження по суті

нівелюється обов'язковою письмовою формою наказів про притягнення працівників міліції до дисциплінарної відповідальності. Крім того, доволі цікавим вбачається зауважене К.В. Коваленко [18] пріоритетне застосування у зарубіжних країнах дисциплінарних стягнень саме матеріального характеру як таких, що є більш дієвими порівняно з дисциплінарними стягненнями, основу яких складає моральний вплив.

Зауважимо, що притягнення працівників міліції до відповідальності за вчинення злочину чи адміністративного корупційного правопорушення становить підставу їх звільнення зі служби в органах внутрішніх справ (п. 67 Положення про проходження служби від 29.07.1991 р. [19]). Звільнення таких працівників міліції є виправданим з огляду на неприйнятність подальшого виконання ними державних правоохоронних функцій та в інтересах недопущення дискредитації органів внутрішніх справ, запобігання новим правопорушенням і виховного впливу на особовий склад. У даному разі звільнення виступає як дисциплінарне стягнення, що, згідно з ч. 2 ст. 5 Дисциплінарного статуту від 22.02.2006 р. [12], цілком може застосовуватись паралельно з іншими видами юридичної відповідальності. Можливість одночасного застосування до працівників спецпідрозділів міліції різних видів юридичної відповідальності за один і той же проступок є однією з особливостей їх юридичної відповідальності.

Узагальнено працівники спецпідрозділів міліції притягаються до дисциплінарної відповідальності за невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, порушення службових обмежень і заборон, скоєння відповідних адміністративних проступків та вчинення дій, що їх дискредитують. До специфіки дисциплінарної відповідальності працівників міліції С.О. Шатрава також відносить її настання за порушення не тільки правових норм, але й етично-моральних правил поведінки [20, с. 428]. Щоправда, у дійсності відповідальність працівників міліції настає за порушення не суто самих морально-етичних правил поведінки, а правових норм, в яких вони відображені (наприклад, це Правила поведінки та професійної етики, затверджених Наказом МВС України від 22.02.2012 р. № 152 [21]).

Висновок. Таким чином, підсумовуючи щодо вищевикладеного, підкреслимо таке, що юридична відповідальність спрямовується не тільки на осуд і застосування стягнень до винних працівників міліції, але й на стимулювання належного виконання ними своїх службових обов'язків та очищення особового складу від правопорушників. Юридична відповідальність підрозділів міліції громадської безпеки особливого призначення в контексті сучасних завдань, які перед ними ставляться, і умов їх реалізації, потребує упорядкування, передбачаючи розширення та уточнення гарантій статусу і діяльності даних спецпідрозділів міліції, забезпечення їх деталізації та комплексного законодавчого регулювання, невід'ємною від чого має бути обґрунтована і своєчасна практична реалізація таких гарантій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Солдатова В. Д. Сутність та загальна характеристика юридичних гарантій законності в адміністративній діяльності ОВС України / В. Д. Солдатова // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 846–852. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10cvddou.pdf>.
2. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и сознание долга / С. Н. Братусь // Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы теории государства и права : межвуз. науч. сб. / отв. ред. М. И. Байтин. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1983. — С. 42–58.
3. Колюка М. М. Окремі теоретичні аспекти юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ / М. М. Колюка // Митна справа. — 2013. — № 6 (2.1). — С. 307–312.

4. Доценко О. С. Організація управління міліцією громадської безпеки в сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Доценко Олександр Сергійович; Національна академія внутрішніх справ України. — К., 2003. — 207 арк.
5. Стародубцев А. А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ / А. А. Стародубцев // Право і Безпека. — 2012. — № 3. — С. 276–280.
6. Про запобігання корупції : Закон України : від 14.10.2014 р., № 1700-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 87. — Ст. 2474.
7. Про міліцію : Закон України : від 20.12.1990 р., № 565-XII // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
8. Про Національну поліцію : Проект Закону України : від 13.05.2015 р., реєстр. № 2822 (поданий Кабінетом Міністрів України) / Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55082&pf35401=341830>.
9. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р., № 2341-III // Офіційний вісник України. — 2001. — № 21. — Ст. 920.
10. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р., № 435-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
11. Про затвердження Положення про матеріальну відповідальність військовослужбовців за шкоду, заподіяну державі : Постанова Верховної Ради України : від 23.06.1995 р., № 243/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 25. — Ст. 193.
12. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України : від 22.02.2006 р., № 3460-IV // Офіційний вісник України. — 2006. — № 12. — Ст. 791.
13. Про боротьбу з тероризмом : Закон України : від 20.03.2003 р., № 638-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 25. — Ст. 180.
14. Кодекс України про адміністративні правопорушення : від 07.12.1984 р., № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. — 1984. — № 51. — Ст. 1122.
15. Комзюк А. Т. Застосування заходів дисциплінарного впливу до працівників органів внутрішніх справ, які вчинили адміністративні проступки / А. Т. Комзюк // Вісник Університету внутрішніх справ. — 1999. — Вип. 8. — С. 102–103.
16. Гарасимів О. І. Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ / О. І. Гарасимів, О. В. Захарова // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. — 2013. — Вип. 1. — С. 220–230.
17. Медведєв А. М. Дисциплінарна відповідальність осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / А. М. Медведєв; Нац. акад. внутр. справ. — К., 2011. — 20 с.
18. Коваленко К. В. Правове регулювання дисциплінарної відповідальності працівників органів внутрішніх справ : автореф. дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / К. В. Коваленко; Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. — Луганськ, 2009. — 18 с.
19. Про затвердження Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ : Постанова Кабінету Міністрів Української РСР : від 29.07.1991 р., № 114 // Верховна Рада України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/114-91-p>.
20. Шатрава С. О. Юридична відповідальність як гарантія забезпечення законності діяльності судової міліції / С. О. Шатрава // Форум права. — 2009. — № 2. — С. 423–429. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2009_2_67.pdf.
21. Про затвердження Правил поведінки та професійної етики осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України : від 22.02.2012 р., № 152 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 36. — Ст. 1357.